

УДК 392.72+351.855.3

ГОСТИННІСТЬ У СТАРОДАВНІЙ ГРЕЦІЇ ЯК ГРА

Костянтин Райхерт

Гостинність як соціальний інститут архаїчного суспільства та феномен культури Стародавньої Греції концептуалізується як гра. Показується, що гостинність в архаїчній Греції мала усі ознаки гри за Й. Гейзінгою: правила, напругу, радість, повторювальність, умовність простору та часу, «інше буття».

Ключові слова: гостинність, гра, Стародавня Греція, чужий.

В умовах сучасної індустрії туризму, спрямованої на пропонування послуг споживання простору, часу, культури тощо, поняття «гостинність» перетворилося на позначення системи обслуговування людей, які знаходяться в подорожі, на відпочинку тощо, тобто видів бізнесу, пов'язаних із обслуговуванням людей, які знаходяться далеко від дому [5, с. 103]. Проте в соціальних науках (наприклад, антропології, культурології чи соціології) та філософії поняття «гостинність» позначає дещо більше ніж просте обслуговування: вірування в те, що чужий (чужинець, чужак, чужосторонець) має бути захищений під час подорожі та йому має бути надана підтримка. Ключовим тут є поняття «чужий» («чужинець», «чужак», «чужосторонець»), за яким стоїть не просто «інший», а ворожий «інший», бо на відміну від просто «іншого» ворожий «інший» не має нічого спільного з тобою. Недарма французький філософ Жак Дерріда, який відповідає за популяризацію поняття «гостинність» у сучасній філософії та соціальних науках, коли говорить про гостинність, говорить також про «абсолютних чужих» (*étrangers absolus*): вигнанця (*les exilés*), депортованих (*les déportés*), виключених (*les expulsés*), людей, що переїхали жити в іншу країну та втратили всякий зв'язок із вітчизною (*les déracinés*), людей без громадянства (*les apatrides*) й аномічних номадів (*les nomades anomiques*) [15]. Між тим людські спільноти протягом історії напрацювали один із можливих соціально-культурних способів взаємовідносин між чужими – гостинність.

Сьогодні феномен гостинності широко досліджується з різних позицій (напр.: [1; 8; 18; 19; 23; 27]), включаючи позицію Ж. Дерріда [25–26], хоча так чи так, як правило, дослідження гостинності (умовно кажучи, *hospitality studies* або філоксенологія) зосереджуються на аспектах контролю й обміну дарами [21]. Інтерес до такого феномену як гостинність актуалізував, поміж тим, дослідження гостинності в античних культурах (напр.: [4; 7; 9; 14; 24]). Запропоноване тут дослідження присвячене феномену гостинності в архаїчній Греції.

У цій роботі я обґрунтовую (робочу) гіпотезу, згідно якої, як мінімум, феномен гостинності в архаїчній Греції, окрім аспектів контролю чужих і обміну дарами між чужими, мав ще один аспект, не такий очевидний, а саме: ігровий.

Незважаючи на те, що сьогодні існує багато концепцій гри (напр.: [6; 10; 11; 16; 22]), навіть ціла наукова дисципліна (людологія) [20], не існує єдиного підходу до розуміння поняття «гра». Тому в цій роботі за методологічну основу я беру

визначення поняття «гра», яке запропонував нідерландський історик культури Йоган Гейзінга. Мій вибір продиктований тим міркуванням, що, з моєї точки зору, визначення Й. Гейзінги відображає сутність феномену гри взагалі. Отже, визначення Й. Гейзінги таке: «Тут ми можемо виходити лише із спільного для нас поняття гри, себто з того, яке, з невеликими відмінностями, охоплюється в більшості сучасних європейських мов словами, що відповідають англійському *play*. Як нам здавалося, це поняття можна більш-менш слушно окреслити ось такою формулою: гра є добровільна дія чи заняття, що здійснюється в певних часових і просторових межах за вільно прийнятими, але абсолютно обов'язковими правилами, маючи обмежену власними рамками мету й супроводячись почуттями напруги й радості, а також усвідомлення перебування в «іншому бутті», відмінному від «повсякденного життя». На нашу думку, визначене таким чином поняття гри спроможне охопити все, що ми у тварин, дітей та дорослих називаємо «грою»: змагання на силу й спритність, ігри на вигадку, на відгадування, азартні ігри, всілякі покази й вистави. Ми насмілилися назвати гру однією з найфундаментальніших категорій життя» [2, с. 36]. Відразу ж треба зазначити, що можливо Й. Гейзінга не зовсім правильно розумів значення англійського слова *play*, бо, наприклад, американський американіст Аллен Гуттман вказує на те, що в англійській мові різниця між словами *play* і *game* полягає в тому, що перше слово позначає спонтанну гру, а друге – організовану гру, тобто забаву [3]; – отже, можливо, що насправді Й. Гейзінга говорив не про *play*, а про *game*, проте це зазначення ніяким чином не впливає на моє подальше обґрунтування гіпотези.

Гостинність в архаїчній Греції, відома під назвами *ξένια* та *φιλοξενία*, за французьким лінгвістом Емілем Бенвеністом, «ґрунтується на ідеї того, що одна людина вступає в зв'язок із іншими (*hostis* завжди передбачає обопільність), беручи на себе обов'язок відплатити за певну послугу, яка їй була надана» [12, р. 94]. Якщо гостинність в архаїчній Греції концептуалізується як гра, то вона має передбачати хоча б двох учасників – хазяїна (*ξενόδοχος*) та гостя (*ξένος*). Проте щоб хазяїн став хазяїном, а гість – гостем, – а це відбувається внаслідок укладення угоди гостинності (*ξένια συνεθήκατο*), необхідно дотримуватися низки правил:

1) «хазяїн» і «гість» мають обмінятися подарунками (*δωρεά*). Ініціатором цього обміну є «гість»;

2) угода гостинності закріплюється жертвопринесенням вином, випивкою (*σπένδω*). Таким чином учасники заручаються допомогою богів, особливо Зевса, який є гарантом будь-яких угод у всіх випадках;

3) «хазяїн» і «гість» мають обмінятися цілунками (*φίλημα*) та потиснути один одному руки (*συμβάλλω*);

4) необхідно зафіксувати укладення угоди якимось матеріальним предметом, надавши йому «символічного» статусу документу: зазвичай довільно обирається предмет, який є в побутовому вжитку в будинку «хазяїна». Я знаю про два такі предмети: кільце, яке ламають навпіл, – одна половина дається гостю, інша залишається хазяїну; черепок кілику, посудини, з якої п'ють вино (з черепком відбувається те саме, що з кільцем). Такий предмет відомий під загальною назвою *σύμβολον*. Тут відразу треба звернути увагу, що слова *συμβάλλω* та *σύμβολον* одного кореня: *συμβάλλω* – це дієслово, що позначає з'єднання, сполучення, а *σύμβολον* є

іменником, який фіксує результат з'єднання, сполучення (мабуть, згодом слово *σύμβολον* отримало додаткові значення: «угода», «знак», «символ»);

5) угода щодо гостинності не може вважатися такою, якщо після прийому хазяїн не дасть своєму гостю *δωτίμη*, особливий дар, який указує на угоду та взяті на себе хазяїном і гостем обов'язки.

(Звідси можна зробити висновок, що суттю гостинності є укладення угоди гостинності).

Треба зазначити, що вибір гостем хазяїна та хазяїном гостя має добровільний і довільний характер. Однак коли вибір зроблений, уже ні про яку добровільність і довільність не йдеться: гостинність потребує від учасників дотримання вищезгаданих правил – це яксамраз створює певну напругу (дотримання правил – це завжди напруга).

Дотримання правил гостинності регулюється певною вищою інстанцією – тут законом гостинності (*θήμις ζεινων*). Давньогрецьке слово *θήμις* відсилає до давньогрецької системи права. Умовно кажучи, в Стародавній Греції існували два види права – родові (*θήμις*) та міжродові (*δίκη*). Інститут гостинності підтримувався саме родовим правом *θήμις*. Проте *θήμις* розповсюджувався лише на членів родини, на родичів, тобто тих, хто пов'язаний кровними узами [13, р. 99–105].

Гість, як правило, не пов'язаний кровними узами з хазяїном. Само давньогрецьке слово *ξένος*, що позначає гостя, говорить про чужого, про людину, яка не належить ані громаді – полісу (*πόλις*), ані роду (*φῶλον*), складової полісу. Неприналежність громаді та роду автоматично робить *ξένος* ворогом, тобто тим, кого треба усунути. В такому випадку виникає проблема: «Як чужому стати не ворогом, а гостем?» Для цього необхідно створити певні умовності. Укладаючи угоду гостинності, хазяїн тимчасово робить чужого своїм родичем – ця тимчасовість приналежності іншому роду позначає гостя (*ξένος*) як друга (*φίλος*) [4, с. 224]. Етимологічно *φίλος* пов'язаний з *φῶλον*.

Якщо вже мова йде про чужого як того, хто не належить до громади, тоді треба зважати на такий момент: «Будь-яка територія, зайнята з метою проживання на ній або використовування як “життєвого простору” (*Lebensraum*), передусім перетворюється за хаосу на космос, тобто через дію ритуалу їй надається “форма”, що робить її реальною. Вочевидь, для архаїчного мислення реальність проявляється як сила, дієвість і тривалість. Отже, виступаюча реальність сакральна; лише сакральне в абсолютному сенсі діє ефективно, створює речі та робить їх стійкими» [17, р. 11]. Звідси: якщо чужий з'являється на території, обжитої родом і громадою, він ступає на сакральну з точки зору тих, хто живе на цій території, землю, – тому чужий розглядається як ворог. Хазяїн, приймаючи гостя, робить свій будинок простором, безпечним для чужого, бо хазяїн створює ігровий простір, умовно відмежований від сакральної території полісу. Перебування в такому просторі має тимчасовий характер, тобто після закінчення строку гостинності територія полісу знову робиться небезпечною для чужого, а він сам знову розглядається як ворог.

Прийняття гостя – це завжди радість, тому що гостинність, яка створюється як умовні простір і час, є «іншим буттям», відходом від «повсякденного життя»: чужий відходить від повсякденного розуміння його як ворога, а хазяїн отримує нового «родича», друга (для хазяїна: нова людина – це завжди новизна, щось, що

перебуває поза межами повсякденного життя; це певна подібність свята, в принципі це і є свято).

Важливою особливістю укладення угоди гостинності є повторюваність. Повторюваність є особливою властивістю гри (бо формальні моменти гри – я говорю про правила – дозволяють знову та знову розігрувати гру). *Σύμβολον*, виступаючи як документ, свідоцтво про укладення угоди гостинності, дозволяє чужому чи його нащадку через роки знову бути гостем і повторити ситуацію гостинності, а мешканцю полісу – бути хазяїном знову.

Отже, цілком можливо розглядати гостинність (яка є соціальним інститутом архаїчного суспільства, як феномен античної культури) як дещо, що відповідає всім ознакам гри (правила, напруга, радість, повторюваність, умовність простору та часу, «інше буття») та, таким чином, як гру.

Список літератури

1. Ватолина Ю. В. Гостеприимство: логика и эмос / Юлия Владимировна Ватолина. – СПб.: Издательство РХГА, 2014. – 260 с.
2. Гейзінга Й. Homo Ludens / Йоган Гейзінга; пер. з англ. О. Мокровольського. – К.: Основи, 1994. – 250 с.
3. Гуттман А. Игры, забавы, состязания, спорт / Аллен Гуттман; пер. с англ. В. Нишуква. – Логос. – 2014. – № 3. – С. 191–208.
4. Закон и обычай гостеприимства в античном мире. Доклады конференции. – М.: ИВИ РАН, 1999. – 196 с.
5. Заякин С. В. Гостеприимство как социальное явление / Сергей Владимирович Заякин // XIV Международная конференция «Культура, личность, общество в современном мире: методология, опыт эмпирического исследования», 17–18 марта 2011 г., Екатеринбург. – Ч. 1. – Екатеринбург: УрГУ, 2011. – С. 103–108.
6. Кайуа Р. Игры и люди; Статьи и эссе по социологии культуры / Роже Кайуа; сост., пер. с фр. и вступ. ст. С. Н. Зенкина. – М.: ОГИ, 2007. – 304 с. – (Нация и культура / Научное наследие: Антропология).
7. Куле К. СМИ в Древней Греции: сочинения, речи, разыскания, путешествия / Корина Куле, пер. с франц. С. В. Кулланды. – М.: Новое литературное обозрение, 2004. – 256 с.
8. Прима В. В. Універсальне та національне у концепті гостинності / В. В. Прима // Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. – 2013. – Т. 2. – №19. – С. 159–162.
9. Традиционные и современные модели гостеприимства: антология / сост. и ред. С. Зенкина и А. Монтедон; пер. с франц. Е. Гальцова. – М.: РГГУ, 2004. – 262 с.
10. Финк Э. Основные феномены человеческого бытия: пер. с нем. / Эйген Финк // Проблемы человека в западной философии / сост. П. С. Гуревича. – М.: Прогресс, 1988. – С. 357–402.
11. Юнгер Ф. Г. Игры. Ключ к их значению / Фридрих Георг Юнгер; пер. с нем. А. В. Перцева. – СПб.: Владимир Даль, 2012. – 335 с.
12. Benveniste E. Le Vocabulaire des Institutions Indo-europeennes. Т. 1. Economie, parente, societe / Emile Benveniste. – Paris: Les Editions de Minuit, 1969. – 380 p.
13. Benveniste E. Le Vocabulaire des Institutions Indo-europeennes. Т. 2. Pouvoir, droit, religion / Emile Benveniste. – Paris: Les Editions de Minuit, 1974. – 280 p.
14. Bolchazy L. J. Hospitality in Antiquity: Livy's Concept of Its Humanizing Force / Ladislaus J. Bolchazy. – Chicago Ridge: Ares Pub, 1993. – 150 p.
15. Derrida J., Dufourtamentelle A. De l'hospitalité / Jacques Derrida, Anne

- Dufourtamentelle. – Paris: Calmann-Levy, 1997. – 135 p.
16. di Filippo L. Contextualizer les théories du jeu de Johan Huizinga et Roger Caillois / Laurent di Filippo // Questions de communication. – 2014. – #25. – P. 281–308.
 17. Eliade M. Cosmos and History: The Myth of the Eternal Return / Mircea Eliade. – New York: Harper Torchbooks, 1959. – 176 p.
 18. Hänggi C. Hospitality in the Age of Media Representation / Christian Hänggi. – New York: Atropos Press, 2009. – 200 p.
 19. Hospitality: A Social Lens / ed. P. Lynch, A. Morrison, C. Lashley. – Abingdon: Routledge, 2007. – 218 p.
 20. Juul J. The definitive history of games and stories, ludology and narratology / Jesper Juul. – URL: <https://www.jesperjuul.net/ludologist/2004/02/22/the-definitive-history-of-games-and-stories-ludology-and-narratology/>
 21. Lynch P., Molz J. G., McIntosh A., Lugosi P., Lashley C. Theorizing Hospitality / Paul Lynch, Jennie Germann Molz, Alison McIntosh, Peter Lugosi and Conrad Lashley // Hospitality & Society. – 2011. – Vol. 1. – #1. – P. 3–24.
 22. Metra M. Approches théoriques du jeu / Maryse Metra. – URL: http://www2ac-lyon.fr/etab/ainbourg/IMG/pdf/Approches_theoriques_du_jeu.pdf
 23. Penchaszadeh A. P. Política y hospitalidad: Disquisiciones urgentes sobre la figura del extranjero / Ana Paula Penchaszadeh. – Buenos Aires: EUDEBA, 2014. – 288 p.
 24. Reece S. The Stranger's Welcome: Oral Theory and the Aesthetics of the Homeric Hospitality Scene / Steve Reece. – Ann Arbor: University of Michigan Press, 1993. – 272 p. – (Michigan Monographs in Classical Antiquity).
 25. Shepherd A. The Gift of the Other: Levinas, Derrida, and a Theology of Hospitality / Andrew Shepherd. – Cambridge: James Clarke & Co, 2014. – 264 p.
 26. Still J. Derrida and Hospitality: Theory and Practice / Judith Still. – Edinburgh: Edinburgh University Press, 2010. – 294 p.
 27. The Conditions of Hospitality: Ethics, Politics, and Aesthetics on the Threshold of the Possible / ed. T. Claviez. – Bronx: Fordham University Press, 2013. – 232 p. – (Perspectives in Continental Philosophy).

Konstantin Rayhert

THE ANCIENT GREEK HOSPITALITY AS A PLAY

The study conceptualizes the phenomenon of the Ancient Greek hospitality as a play as it is determined by Johan Huizinga. As a result, the Ancient Greek hospitality looks like a play: the hospitality is a free-will act of two participants (a host and a guest) performing within the house of the host who marks out place and time for the guest creating "other being" different from everyday life; this act is being regulated by the certain rules of the hospitality assured by the patrimonial rights (Themis) and accompanied by the feelings of strain and joy; in that way the guest who is an alien and non-member of the community transforms temporarily into a member of the community and can feel him(her)-self safe and secured.

Key words: alien, Ancient Greece, hospitality, play.

Referenses

1. Vatolina, Y. (2014), The Hospitality: Logic and Ethos, RHGA, Saint Petersburg (rus).
2. Huizinga, J. (1994), Homo Ludens, Osnovy, Kiev (ukr).
3. Guttman, A. (2014), "Plays, Games, Contests, Sports", Logos, No 3, pp. 191–208 (rus).
4. Marinovich, L. (ed.) (1999), The Law and Custom of the Hospitality in Ancient World,

- Institute of World History of Russian Academy of Sciences, Moscow (rus).
5. Zayakin, S. (2011), "The Hospitality as a Social Phenomenon", in Culture, Personality, Society in Contemporary World: Methodology, the Experience of Empirical Research, Part 1, USU, Yekaterinburg, pp. 103–108 (rus).
 6. Caillois, R. (2007), Man, Play and Games, OGI-Press, Moscow (rus).
 7. Coulet, C. (2004), The Communication in Ancient Greece, NLO, Moscow (rus).
 8. Prima, V. (2013), "Versatile and National Concept in Hospitality", Naukovi zapysky Rivnenskoho derzhavnogo humanitarnoho universytetu [The scientific journal of Rivne State University of the Humanities], Vol. 2, No 19, pp. 159–162 (ukr).
 9. Zenkin, S. (ed.) (2004), The Traditional and Contemporary Models of Hospitality, Russian State University for the Humanities, Moscow (rus).
 10. Fink, E. (1988), "The Basic Phenomena of Human's Being", in Gurevich P (ed.) The Problems of Human in the Western Philosophy, Progress, Moscow (rus).
 11. Jünger F. G. (2012), Play. The Key to their Meaning, Vladimir Dal, Saint Petersburg (rus).
 12. Benveniste, E. (1969), Le Vocabulaire des Institutions Indo-europeennes. T. 1. Economie, parente, societe, Les Editions de Minuit, Paris.
 13. Benveniste, E. (1974), Le Vocabulaire des Institutions Indo-europeennes. T. 2. Pouvoir, droit, religion, Les Editions de Minuit, Paris.
 14. Bolchazy, L. J. (1993), Hospitality in Antiquity: Livy's Concept of Its Humanizing Force, Ares Pub, Chicago Ridge.
 15. Derrida, J. & A. Dufourtamentelle (1997), De l'hospitalité, Calmann-Levy, Paris.
 16. di Filippo, L. (2014), "Contextualizer les théories du jeu de Johan Huizinga et Roger Caillois", Questions de communication, No 25, pp. 281–308.
 17. Eliade, M. (1959), Cosmos and History: The Myth of the Eternal Return, Harper Torchbooks, New York.
 18. Hänggi, C. (2009), Hospitality in the Age of Media Representation, Atropos Press, New York.
 19. Lynch, P. (ed.) (2007), Hospitality: A Social Lens, Routledge, Abingdon.
 20. Juul, J. (2004), The definitive history of games and stories, ludology and narratology, available at: <https://www.jesperjuul.net/ludologist/2004/02/22/the-definitive-history-of-games-and-stories-ludology-and-narratology/>
 21. Lynch, P. et al (2011), "Theorizing Hospitality", Hospitality & Society, Vol. 1, No 1, pp. 3–24.
 22. Metra M. (2006), Approches théoriques du jeu, available at: http://www2ac-lyon.fr/etab/ainbourg/IMG/pdf/Approches_theoriques_du_jeu.pdf
 23. Penchaszadeh, A. P. (2014), Política y hospitalidad: Disquisiciones urgentes sobre la figura del extranjero, EUDEBA, Buenos Aires.
 24. Reece, S. (1993), The Stranger's Welcome: Oral Theory and the Aesthetics of the Homeric Hospitality Scene, University of Michigan Press, Ann Arbor.
 25. Shepherd, A. (2014), The Gift of the Other: Levinas, Derrida, and a Theology of Hospitality, James Clarke & Co, Cambridge.
 26. Still, J. (2010), Derrida and Hospitality: Theory and Practice, Edinburgh University Press, Edinburgh.
 27. Claviez, T. (ed.) (2013). The Conditions of Hospitality: Ethics, Politics, and Aesthetics on the Threshold of the Possible, Fordham University Press, Bronx.